



Економіка

УДК 338.24:339.13

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18068204>

Міжнародний досвід здійснення ефективних економічних експертиз в контексті недопущення монополій та розвитку конкуренції в Україні

Морозова Олена Сергіївна,

кандидат економічних наук

кафедра підприємництва та маркетингу,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

м. Івано-Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-8208-6511>

Прийнято: 12.02.2025 | Опубліковано: 28.02.2025

Анотація: Мета дослідження полягає в узагальненні та порівнянні міжнародних підходів до економічних експертиз у сфері захисту конкуренції, а також в обґрунтуванні шляхів їх адаптації для недопущення монополій у нашій країні. Об'єктом дослідження є практика здійснення економічних експертиз у системі конкурентної політики, зокрема під час аналізу злиттів, поглинань і антиконкурентної поведінки. У статті розкрито міжнародний досвід здійснення економічних експертиз у сфері захисту конкуренції та показано його практичну цінність для недопущення монополій і розвитку конкуренції в країні. Визначено, що економічна експертиза має бути ядром антимонопольного рішення, тому що вона формує теорію шкоди, забезпечує відбір релевантних даних і дозволяє перевірити причинно наслідковий зв'язок між концентрацією або поведінкою суб'єктів господарювання та змінами цін, якості, вибору, інновацій, а також бар'єрів входу на ринок. Доведено, що поєднання кількісних розрахунків, якісних доказів і чітких стандартів



доказовості зменшує ризик помилок регулювання і підвищує стійкість рішень до судового контролю. Встановлено, що для впровадження найкращих практик у національні умови потрібні інституційна спроможність економічних підрозділів, доступ до даних, прозорі процедури, відтворювані моделі оцінювання і комунікація результатів у зрозумілій формі для суду та учасників ринку. У підсумку обгрунтовано, що системне використання міжнародних підходів підвищує якість конкурентної політики і робить втручання держави більш точним та пропорційним економічним ризикам. Також встановлено, що ефективна експертиза потребує регулярного навчання експертів, узгоджених методичних настанов, процедур контролю якості, а також даних з ринків, закупівель і фінансової звітності, які дозволяють швидко перевіряти гіпотези та робити висновки, корисні для профілактики порушень.

Ключові слова: *економічна експертиза, конкуренція, монополія, антимонопольне регулювання, злиття і поглинання, домінування, ринкова влада, міжнародні практики.*

International experience in conducting effective economic expertise in the context of preventing monopolies and developing competition in Ukraine

Morozova Olena,

Candidate of Economic Sciences

Department of Entrepreneurship and Marketing,

Ivano Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Ivano-Frankivsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8208-6511>

Abstract: *The purpose of the study is to generalize and compare international approaches to economic expertise in the field of competition protection, as well as to justify ways of their adaptation to prevent monopolies in our country. The object*



of the study is the practice of conducting economic expertise in the competition policy system, in particular during the analysis of mergers, acquisitions and anti-competitive behavior. The article reveals the international experience of conducting economic expertise in the field of competition protection and shows its practical value for preventing monopolies and developing competition in the country. It is determined that economic expertise should be the core of an antitrust decision, because it forms the theory of harm, ensures the selection of relevant data and allows you to verify the cause-and-effect relationship between the concentration or behavior of business entities and changes in prices, quality, choice, innovation, as well as barriers to entry to the market. It is proven that the combination of quantitative calculations, qualitative evidence and clear standards of evidence reduces the risk of regulatory errors and increases the resistance of decisions to judicial review. It is established that the implementation of best practices in national conditions requires the institutional capacity of economic units, access to data, transparent procedures, reproducible assessment models and communication of results in a form understandable to the court and market participants. As a result, it is substantiated that the systematic use of international approaches increases the quality of competition policy and makes state intervention more accurate and proportional to economic risks. It is also established that effective expertise requires regular training of experts, agreed methodological guidelines, quality control procedures, as well as data from markets, procurement and financial reporting, which allow you to quickly test hypotheses and draw conclusions useful for preventing violations.

Keywords: *economic expertise, competition, monopoly, antitrust regulation, mergers and acquisitions, dominance, market power, international practices.*

Постановка проблеми. Актуальність і важливість теми визначається тим, що саме якісна економічна експертиза здатна перетворити антимонопольну політику з формального набору заборон на інструмент



реального захисту споживачів, підприємництва та інновацій, оскільки вона дає можливість обґрунтовано встановлювати межі ринку, оцінювати ринкову владу, виявляти ознаки зловживань, перевіряти наслідки злиттів і поглинань, а також відрізняти агресивну, але законну конкуренцію від антиконкурентних практик, що призводять до завищення цін, погіршення якості, зменшення вибору та витіснення нових учасників. Так, в сучасній економіці, де ринки стають складнішими через цифровізацію, мережеві ефекти, платформені моделі та швидкі зміни попиту, ризики прихованої концентрації та бар'єрів входу зростають, а отже зростає і потреба в методологічно сильних підходах до експертних оцінок, прозорих стандартах доказування та зіставності висновків між різними справами, щоб рішення органів контролю були не лише юридично коректними, але й економічно переконливими та стійкими до оскарження. Звернення до міжнародного досвіду у цьому контексті є важливим не для механічного копіювання підходів, а для адаптації перевірених практик, інструментів і процедур під національні умови, з урахуванням структури ринків, рівня розвитку інституцій та доступності даних, що сприяє підвищенню якості регулювання, зменшенню регуляторної невизначеності для бізнесу та формуванню довіри до рішень державних органів.

Структура статті передбачає аналіз останніх досліджень і публікацій, формування мети й завдання дослідження, висвітлення ключових методів досягнення мети дослідження, виклад основного матеріалу й формування висновків по результатам дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науково-практичній літературі [1-15] економічна експертиза розглядається як інструмент, що забезпечує доказову економічну аргументацію під час розслідувань і спорів, а також як методологічна основа для коректної оцінки господарських операцій і їх наслідків для учасників ринку. Наприклад, Дікань Л. В., Понікаров В. Д. і Кожушко О. В. [4] системно описують предмет, завдання, інформаційну базу



та типові етапи проведення судово-економічної експертизи, що є важливим для формування єдиних підходів до підготовки висновків, їх верифікації та представлення в процесуальних процедурах. Мулик Т. О. і Мулик Я. І. [8] акцентують увагу на теоретичних засадах судово-економічної експертизи, зокрема на ролі методів економічного аналізу, вимогах до обґрунтування результатів і межах компетенції експерта, що прямо пов'язано з підвищенням якості експертних висновків у справах, де важливо відрізнити ринкову конкуренцію від практик, які створюють або посилюють монопольне становище. Перезова І. В. [9] розглядає місце експертизи в системі удосконалення методології наукових досліджень, що підсилює аргумент про необхідність стандартизації підходів, прозорості джерел даних і процедур контролю якості, коли економічні висновки впливають на регуляторні рішення і, відповідно, на конкуренційне зовнішнє середовище в країні. Фоміна О. В. і Шушакова І. К. [1] аналізують судову економічну експертизу з питань трансфертного ціноутворення, підкреслюючи складність встановлення економічної обґрунтованості цін у внутрішньогрупових операціях і потребу у відтворюваних підходах до аналізу зіставності та ризиків викривлення фінансового результату, що важливо для запобігання прихованому перерозподілу прибутку і спотворенню конкуренції. Проскура К. П. і Лукова О. С. [2] зосереджуються на особливостях призначення та проведення економічних експертиз під час податкового аудиту, звертаючи увагу на процесуальні аспекти, коректність постановки питань експерту та достатність документального масиву, що впливає на доказовість висновків. Novorova K. I. [5] розглядає місце судово-економічної експертизи у протидії шахрайству під час надання банківських послуг через інтернет, показуючи, що сучасні цифрові операції вимагають розширення аналітичних інструментів і кращої роботи з цифровими слідами транзакцій. Kapustnyk K. і Khomutenko O. [6] обґрунтовують напрями удосконалення науково-методичного забезпечення судово-економічного аналізу бюджетних коштів, наголошуючи на потребі



підвищення точності процедур оцінювання, оскільки неефективне використання бюджетних ресурсів впливає на умови конкуренції, формує нерівні можливості для суб'єктів господарювання і може створювати непрямі переваги окремим учасникам ринку. Іванков В. М. [3] аналізує судово-економічну експертизу розрахунків за заробітною платою в бюджетних установах і показує, що помилки в нарахуваннях, документах і внутрішньому контролі потребують чітких алгоритмів перевірки, релевантних показників та узгодженості висновків з нормативною базою, що важливо для формування практики безспірних, перевірюваних експертних оцінок. Курочкін С. Г. [7] розкриває підходи до визначення матеріальної шкоди та збитків у межах будівельно-технічних досліджень, що є корисним для розуміння того, як експертні процедури мають відокремлювати причинний зв'язок, коректно обирати базу розрахунку та уникати завищення або заниження результатів, адже аналогічна логіка потрібна і при оцінюванні економічної шкоди від антиконкурентних практик. А. Штангрет і О. Силкін [10] розглядають безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища, що доповнює літературний контекст тезою про важливість організаційної стійкості, внутрішніх процедур і компетенцій, без яких неможливо забезпечити належний рівень економічної експертизи, її незалежність, а також здатність швидко реагувати на складні порушення, включно з тими, що загрожують конкуренції в країні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковому внеску провідних вчених, зазначимо, що попри наявність значної кількості досліджень у сфері судово-економічної експертизи та окремих аспектів конкурентної політики, низка теоретичних і методичних положень щодо здійснення економічних експертиз саме в контексті недопущення монополій та розвитку конкуренції в країні досі залишається розкритою не повною мірою. Окремої уваги потребує питання адаптації міжнародних практик до національних інституційних умов так, щоб



економічна експертиза була не формальною частиною матеріалів справи, а центральним елементом обґрунтування рішень, які здатні витримувати судову перевірку і водночас забезпечувати пропорційність державного втручання. Саме ці прогалини зумовили вибір тематики та її сучасну актуальність, оскільки запропоновані в статті узагальнення і підходи можуть посилити методологічну основу економічних експертиз, підвищити якість антимонопольних рішень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в узагальненні та порівнянні міжнародних підходів до економічних експертиз у сфері захисту конкуренції, а також в обґрунтуванні шляхів їх адаптації для недопущення монополій у нашій країні. Об'єктом дослідження є практика здійснення економічних експертиз у системі конкурентної політики, зокрема під час аналізу злиттів, поглинань і антиконкурентної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В США економічна експертиза в антимонопольному контролі опирається на поєднання інституційної ролі економістів і докладних підходів, викладених у настановах щодо злиттів, що задають рамку для збору доказів і оцінки конкурентних ефектів. У розслідуваннях беруть участь економісти Бюро економіки Федеральної торгової комісії, які разом з юристами аналізують ринкову динаміку та ймовірну шкоду для споживачів, а в Міністерстві юстиції діє група економічного аналізу, економісти якої працюють у командах зі справами про злиття і про антиконкурентну поведінку, виконуючи кількісні розрахунки, аналіз даних і підтримку в судових процесах. На методичному рівні важливо, що Наказівки щодо злиттів дві тисячі двадцять третього року систематизують підходи до оцінки концентрації, структурних ознак ризику, потенційної конкуренції, вертикальних взаємодій та серійних придбань, а також наголошують на використанні різних типів доказів, від внутрішніх документів і даних про ціноутворення до економетричного аналізу, моделювання і



перевірки гіпотез про те, як саме зміниться стимул підвищувати ціни або погіршувати умови (табл.1).

Таблиця 1

Можливості застосування досвіду США для підвищення якості економічних експертиз у сфері недопущення монополій та розвитку конкуренції в Україні

Досвід, який варто запозичити	Як саме застосувати в Україні, очікуваний ефект
Інституційна інтеграція економістів у розслідування від самого початку та постійна робота в одній команді з юристами	Створити практику спільних робочих груп, де економісти залучаються не на етапі “підтвердження” вже готового рішення, а на етапі формування теорії шкоди, плану збору даних і переліку запитань до сторін, що забезпечить більшу доказовість, зменшить ризик формальних висновків і підвищить якість аргументації для судового контролю
Рамкові методичні настанови щодо оцінки злиттів і антиконкурентної поведінки як спільний стандарт для справ	Розробити та затвердити настанови, які чітко описують послідовність експертної роботи, мінімальний перелік доказів, логіку визначення меж ринку, оцінку ринкової влади та бар’єрів входу, а також критерії перевірки альтернативних пояснень, що підвищить передбачуваність рішень для бізнесу і забезпечить єдність підходів між різними справами
Орієнтація на перевірювану теорію шкоди та багатоджерельну доказову базу, включно з внутрішніми документами компаній і фактичними даними про ціни та поведінку	Запровадити стандарт, за яким кожен висновок має містити чітко описаний механізм можливого послаблення конкуренції, перелік припущень, джерела даних і пояснення причинно наслідкового зв’язку, а також використання внутрішніх матеріалів сторін, даних продажів, цін, знижок, контрактних умов і поведінкових індикаторів, що дозволить відокремлювати реальну шкоду від припущень і робити висновки більш стійкими до оскарження
Регулярне використання кількісних інструментів і аналізу чутливості результатів до припущень, щоб уникати помилок оцінювання	Впровадити практику застосування економетричного аналізу, моделювання сценаріїв після злиття, оцінки близькості конкуренції та перевірки чутливості ключових результатів, а також вимогу документувати, як змінюються висновки при зміні параметрів, що підвищить прозорість експертної роботи, зменшить ризик упередженості та підсилить довіру до рішень органів контролю

Сформовано автором

У Сполученому Королівстві Велика Британія та Північна Ірландія центральною інституцією є Управління з питань конкуренції та ринків, яке у



справах про злиття застосовує тест суттєвого послаблення конкуренції і робить сильний акцент на доказах, що відображають реальну конкурентну взаємодію, а не лише формальні межі ринку. У Настановах з оцінки злиттів від 2021 року докладно описано, як поєднуються кількісні та якісні джерела, включно з аналізом цін і оцінкою близькості конкуренції, поведінковими даними, внутрішніми матеріалами компаній і перевіркою сценаріїв входу або розширення, а також як враховуються динамічні ринки, інновації та нецінова конкуренція. У Федеративній Республіці Німеччина ключову роль відіграє Федеральне картельне відомство, яке у контролі злиттів традиційно фокусується на питанні створення або посилення домінування, а свою аналітичну логіку розкриває у спеціальній настанові щодо змістовної оцінки злиттів, де пояснюються критерії ринкової влади, підходи до визначення конкурентних обмежень і методи оцінки структури ринку, бар'єрів входу та можливостей контрдії з боку покупців (табл.2).

Таблиця 2

Можливості застосування досвіду Сполученого Королівства Велика Британія та Північної Ірландії для підвищення якості економічних експертиз у сфері недопущення монополій і розвитку конкуренції в нашій країні

Досвід, який варто запозичити	Як саме застосувати в країні, очікуваний ефект
Тест суттєвого послаблення конкуренції як практична логіка оцінки наслідків злиття	Закріпити в методичних підходах та в практиці експертних висновків орієнтацію не лише на формальне визначення меж ринку, а на оцінку того, чи зміниться реальна конкурентна взаємодія між ключовими гравцями після угоди, у результаті чого аналіз зосереджується на механізмі шкоди для споживачів, зокрема через підвищення цін, погіршення якості, зменшення вибору, зниження темпу інновацій, і це дозволяє формувати більш переконливі висновки, які легше пояснювати суду та учасникам ринку
Акцент на доказах, які відображають реальну конкуренцію, а не лише структуру ринку на папері	Запровадити стандарт, за яким у кожній справі обов'язково аналізуються поведінкові ознаки конкуренції, наприклад реакція цін на дії конкурентів, переключення клієнтів, характер знижок, умови договорів, частота тендерних перемог, а також внутрішні матеріали компаній, що описують їх конкурентів та стратегії, унаслідок чого експертиза буде спиратися на



	фактичну картину ринку, а не на припущення, що підвищує точність втручання держави
Поєднання кількісних і якісних джерел, включно з оцінкою близькості конкуренції	Уніфікувати підхід, коли кількісні розрахунки, наприклад аналіз цін, маржинальності, структури попиту, поєднуються з якісними доказами, включно з опитуваннями клієнтів, аналізом причин вибору постачальника, дослідженням ціннісних пропозицій та позиціонування, у результаті чого висновки стають більш збалансованими, а ризик помилок через неповні дані знижується
Перевірка сценаріїв входу або розширення та врахування динамічних ринків, інновацій і нецінової конкуренції	Впровадити вимогу аналізувати, чи зможуть потенційні конкуренти увійти на ринок або розширити присутність у розумні строки, які бар'єри входу існують, як впливають технологічні зміни та інноваційні цикли, а також як конкурують компанії не лише ціною, але й сервісом, якістю, швидкістю доставки, екосистемою послуг, унаслідок чого експертиза краще відображатиме сучасну економіку і не буде застарілою в оцінках

Сформовано автором

Міжнародний досвід ефективних економічних експертиз у сфері конкуренції важливий тим, що показує, як інституції можуть поєднувати правові повноваження з якісною економічною аргументацією так, щоб запобігати монополізації не декларативно, а через переконливу оцінку наслідків для цін, якості, вибору, інновацій та умов входу на ринок. У практиці розвинених систем конкуренційного контролю економічна експертиза є не додатком до рішення, а його ядром, оскільки саме вона формує логіку теорії шкоди, підбирає релевантні дані, визначає межі конкурентного тиску, пояснює механізм, через який злиття або поведінка компанії може послабити конкуренцію, і водночас перевіряє альтернативні пояснення, включно з потенційними ефектами ефективності та змінами попиту. Так, це створює високі стандарти доказовості, підвищує передбачуваність для бізнесу та зменшує ризик помилок, коли втручання є надмірним або, навпаки, запізнілим. Корисним є також підхід до організації роботи, де економісти інтегровані в команду розслідування з ранніх етапів, а методики оцінки узгоджені з



опублікованими настановами, що робить висновки порівнюваними між справами та стійкішими в судовому контролі (рис.1).



Рис.1. Механізм залучення міжнародного досвіду здійснення ефективних економічних експертиз

Сформовано автором



Отже, в підсумку можна стверджувати, що підвищення ефективності економічних експертиз у сфері недопущення монополій і розвитку конкуренції в країні потребує не окремих точкових змін, а системного підходу, у межах якого економічний аналіз стає основою рішень і спирається на чіткі стандарти доказовості, відтворювані методики, належну якість даних та інституційну спроможність експертних підрозділів. Узагальнений міжнародний досвід показує, що результативність конкурентної політики зростає тоді, коли експертиза інтегрована в розслідування з ранніх етапів, поєднує кількісні моделі з перевіркою альтернативних пояснень, прозоро фіксує логіку теорії шкоди і приділяє увагу як ризикам для споживачів і ринку, так і можливим ефектам ефективності та інновацій.

Висновки. Таким чином досвід США, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і Федеративної Республіки Німеччини демонструє, що ефективна економічна експертиза у сфері захисту конкуренції працює найкраще тоді, коли вона є центральною частиною ухвалення рішень, спирається на чітко сформульовану теорію шкоди, використовує поєднання кількісних і якісних доказів, забезпечує прозорі стандарти доказовості та інтегрує економістів у розслідування з найперших етапів, а також коли методики закріплені у зрозумілих настановах, регулярно оновлюються під нові типи ринків і підтримуються інституційною спроможністю працювати з даними та витримувати судову перевірку. Для нашої країни, яка прагне недопущення монополій і розвитку здорової конкуренції, ключовим висновком є потреба будувати систему, де експертні оцінки не є формальністю, а дають відтворювані та логічно перевірювані результати, підвищують передбачуваність для бізнесу, захищають споживачів від наслідків ринкової влади і водночас не блокують економічний розвиток без достатніх економічних підстав



Список використаних джерел

1. Фоміна О. В., Шушакова І. К. Судова економічна експертиза з питань трансфертного ціноутворення. *Економіка України*. 2021. Том 64. № 10 (719). С. 52–66.
2. Проскура К. П., Лукова О. С. Особливості призначення та проведення економічних експертиз під час податкового аудиту. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 525–533.
3. Іванков В. М. Судово-економічна експертиза розрахунків за заробітною платою в бюджетних установах. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. *Економічні науки*. 2023. № 3 (70). С. 119–128.
4. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч.-практ. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 221 с.
5. Hovorova K. I. Place of forensic economic examination in combating fraud on the provision of services in banking via the internet. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2020. Iss. 22. P. 461–472.
6. Kapustnyk K., Khomutenko O. Regarding the improvement of the scientific and methodological framework of forensic economic analysis of budget funds. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2021. Вип. 23. С. 290–299
7. Курочкін С. Г. Визначення матеріальної шкоди та (або) збитків при проведенні будівельно-технічного дослідження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 543–552
8. Мулик Т. О., Мулик Я. І. Теоретичні засади судово-економічної експертизи в Україні. *Економічний простір*. 2021. № 165. С. 131–139.
9. Перевозова, І. В. Місце експертизи в системі удосконалення методології наукових досліджень по галузі 07 «Управління та адміністрування». *Актуальні питання економічних наук*, 2025, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348243>



10. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. *Наукові інновації та передові технології*. С. 227-237.
11. Перезовова І.В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3. С. 97-105.
12. Кривцова Т. О. Удосконалення правового забезпечення судовоекономічної експертизи як форми економічного контролю. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 48–53.
13. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч.-практ. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 221 с.
14. Олійник Л.Г. Судово-бухгалтерська експертиза: сучасний стан та перспектива розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 5. С. 233–237.
15. Світлоока В.Ф. Місце і роль економічної експертизи в сфері державного контролю економічної діяльності. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2011. № 12.